

УДК 621. 983

Калюжний О. В.

АНАЛІЗ ІНЖЕНЕРНИМ МЕТОДОМ ПРОЦЕСУ ОБТИСКУ З ДИФЕРЕНЦІЙОВАНИМ ПРОТИТИСКОМ В КОНІЧНІЙ МАТРИЦІ

Обтиск трубчатих або порожнистих заготовок з дном широко розповсюджена формуюча операція листового штампування для виготовлення деталей балонів, перехідників для трубопроводів, ємностей для нагрівання води, гільз та інших. В результаті обтиску частина заготовки приймає форму конуса, циліндра і конусу, сфери, циліндра і сфери. Процес обтиску реалізують на кривошипних і гідравлічних пресах. При проектуванні технології обтиску в основному використовують дані з джерел [1–2]. Це стосується визначення, поперше, основного показника – граничного коефіцієнта обтиску (відношення діаметра заготовки D по середині стінок до діаметра торця d обтиснутої заготовки також по середині стінок), а також висоти заготовки для обтиску, наближеного розрахунку зусилля та потовщення стінки заготовки після обтиску. Теорія обтиску в конусних і сферичних матрицях викладена в дослідженнях Є. О. Попова [3]. При традиційному обтиску трубчатих заготовок без підпору стінок, по даних Ю. О. Аверкієва [4], в залежності від відносної товщини стінки (S/D) виникають дефекти у вигляді поперечних кільцевих складок на ділянці переходу обтиснутої конічної частини в циліндричну та на стінці заготовки. Причини виникнення дефектів встановлено теоретичними даними [5]. Для виключення вказаних дефектів використовують при обтиску жорсткі оправки. Однак, використання таких оправок приводить до виникнення сил тертя між оправками і металом, що деформується, та до збільшення зусилля обтиску. При обтиску порожнистих заготовок з дном використання вказаних оправок не можливе. На кафедрі механіки пластичності матеріалів та ресурсозберігаючих процесів НТУУ «КПІ» при участі автора розроблений спосіб обтиску порожнистих заготовок з дном і трубчатих заготовок в умовах дії диференційованого протитиску рідини на стінки заготовки при формоутворенні виробів [6]. Дія протитиску дозволяє суттєво інтенсифікувати процеси обтиску.

За допомогою методу скінченних елементів проведений порівняльний аналіз процесів традиційного обтиску і обтиску в умовах дії диференційованого протитиску на внутрішню стінку трубчатої заготовки та встановлені переваги нового способу обтиску [7]. Для обтиску з протитиском відсутні аналітичні залежності для інженерних розрахунків параметрів отримання виробів.

Метою даної роботи є проведення теоретичного аналізу обтиску з диференційованим протитиском в конічній матриці інженерним методом та отримання аналітичних залежностей для визначення силових режимів формоутворення і потовщення стінки виробів.

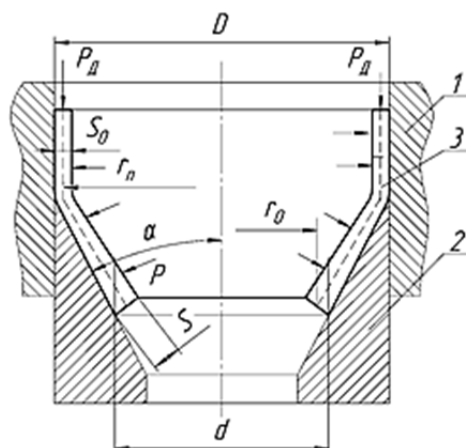

Рис. 1. Спрощена схема обтиску з протитиском

Спрощена схема обтиску з основними позначеннями приведена на рис. 1. В контейнер 1 на матрицю 2 встановлена порожниста заготовка з дном 3. Зусилля обтиску P_D прикладається за допомогою пуансону 4. На внутрішню поверхню заготовки діє протитиск p .

На рис. 2. зображений елементарний об'єм стінки zdeформованої заготовки в конічній матриці. На ньому зображено: σ_ρ – стискаючі напруження, які виникають від прикладання зусилля P_D і діють паралельно твірній профілю матриці; σ_θ – стискаючі напруження, які виникають в тангенційному напрямі; σ_n – стискаючі нормальні напруження, які виникають на контактній поверхні матриці і заготовки; p – протитиск, який діє на внутрішній поверхні заготовки; $\mu(\sigma_n + p)$ – дотичне напруження, яке виникає від дії тертя, μ – коефіцієнт тертя.

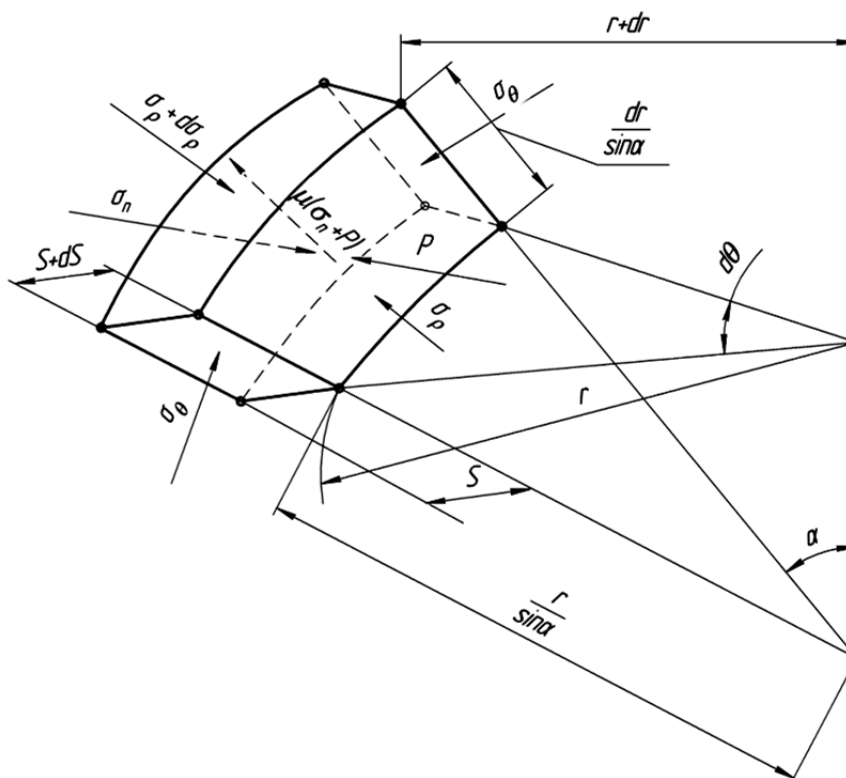

Рис. 2. Елементарний об'єм в стінці zdeформованої заготовки

Допущення, які прийняті при рішенні: метал заготовки жорстко-пластичний; товщина стінки S мала в порівнянні з діаметром, тому згином заготовки при переході стінки заготовки на конічну поверхню матриці і зміною напружень по товщині нехтуємо.

Записуємо суму проєкцій сил, які виникають від діючих напружень, на напрямок, що перпендикулярний конусу матриці:

$$(\sigma_n + p)rd\theta \frac{dr}{\sin \alpha} - 2\sigma_\theta S \frac{dr}{\sin \alpha} \cdot \sin \frac{d\theta}{2} \cos \alpha = 0, \quad (1)$$

де $rd\theta \frac{dr}{\sin \alpha}$, $S \frac{dr}{\sin \alpha}$ площі поверхонь, на яких діють напруження.

Для малих кутів $\sin \frac{d\theta}{2} \approx \frac{d\theta}{2}$. Тоді з (1) отримуємо:

$$\sigma_n + p = \sigma_\theta \frac{S}{r} \cos \alpha. \quad (2)$$

Далі проектуємо сили на напрямок, який паралельний конусу матриці:

$$\begin{aligned} (\sigma_{\rho} + d\sigma_{\rho})(r + dr)d\theta(S + dS) - \sigma_{\rho}Srd\theta - 2\sigma_{\theta}S \frac{dr}{\sin \alpha} \sin \frac{d\theta}{2} \sin \alpha - \\ - \mu(\sigma_n + p)rd\theta \frac{dr}{\sin \alpha} = 0, \end{aligned} \quad (3)$$

де $(r + dr)d\theta(S + dS)$, $rd\theta \frac{dr}{\sin \alpha}$, $Srd\theta$, $S \frac{dr}{\sin \alpha}$ – площі поверхонь з діючими напруженнями. Після перетворень в рівнянні (3) і нехтуванням величинами другого порядку малості отримуємо:

$$\frac{d}{dr}(\sigma_{\rho}Sr) - \sigma_{\theta}S - \mu \frac{(\sigma_n + p)r}{\sin \alpha} = 0. \quad (4)$$

Підставляємо $\sigma_n + p$ з (2) в (4):

$$\frac{d}{dr}(\sigma_{\rho}Sr) - \sigma_{\theta}S(1 + \mu \cdot \operatorname{ctg} \alpha) = 0. \quad (5)$$

Якщо нехтувати зміною товщини S при обтиску, і вважати S постійною величиною в рівнянні (5), то маємо:

$$r \frac{d\sigma_{\rho}}{dr} + \sigma_{\rho} - \sigma_{\theta}(1 + \mu \cdot \operatorname{ctg} \alpha) = 0. \quad (6)$$

Наближена умова пластичності в даному випадку має вигляд:

$$\sigma_{\rho} - \sigma_{\theta} = \beta\sigma_s, \quad (7)$$

де β – коефіцієнт Лодє.

Підставляємо σ_{θ} з (7) в (6) і отримуємо рівняння рівноваги:

$$r \frac{d\sigma_{\rho}}{dr} + \sigma_{\rho} - (\sigma_{\rho} - \beta\sigma_s)(1 + \mu \cdot \operatorname{ctg} \alpha) = 0. \quad (8)$$

Просте аналітичне рішення для визначення потовщення стінки при обтиску з отримати без врахування впливу тертя. Тоді рівняння (8) має вигляд:

$$r \frac{d\sigma_{\rho}}{dr} + \beta\sigma_s = 0. \quad (9)$$

Вирішуємо (9):

$$\sigma_{\rho} = -\beta\sigma_s \ln r + C = 0.$$

Довільну постійну C знаходимо з граничної умови – при $r = r_0$ напруження на торці заготовки $\sigma_{\rho} = -p$ (протитиск рідини). Тоді:

$$\sigma_{\rho} = -\beta\sigma_s \ln \frac{r}{r_0} - p = -\beta\sigma_s \left(\ln \frac{r}{r_0} + \frac{p}{\beta\sigma_s} \right). \quad (10)$$

З умови пластичності (7) визначаємо σ_{θ} :

$$\sigma_{\theta} = -\beta\sigma_s \left(1 + \ln \frac{r}{r_o} + \frac{p}{\beta\sigma_s} \right). \quad (11)$$

Запишемо співвідношення Леві-Мізеса між приростами деформацій в напрямі стінки $d\varepsilon_n$ і тангенційними $d\varepsilon_{\theta}$ та напруженнями в відповідних напрямках для жорстко-пластичного стану металу:

$$\frac{d\varepsilon_n}{d\varepsilon_{\theta}} = \frac{ds/s}{dr/r} = \frac{\sigma_n - \sigma_{cp}}{\sigma_{\theta} - \sigma_{cp}}, \quad (12)$$

де $\sigma_{cp} = (\sigma_{\rho} + \sigma_{\theta} + \sigma_n)/3$ – гідростатичний тиск.

Вважаємо, що напруження σ_n мале в порівнянні з σ_{ρ} і σ_{θ} . Тоді вираз (12) має вигляд:

$$\frac{ds/s}{dr/r} = \frac{\sigma_{\rho} + \sigma_{\theta}}{\sigma_{\rho} - 2\sigma_{\theta}}. \quad (13)$$

Підставляємо вирази (10) і (11) для напружень в (13), після перетворень отримуємо:

$$\frac{ds}{s} = \frac{-2 \ln \frac{r}{r_o} - 1 - \frac{2p}{\beta\sigma_s}}{\ln \frac{r}{r_o} + \frac{p}{\beta\sigma_s} + 2} \frac{dr}{r}. \quad (14)$$

Інтегруємо (14):

$$\ln s = -2 \ln r + 3 \ln \left(\ln \frac{r}{r_o} + \frac{p}{\beta\sigma_s} + 2 \right) + C. \quad (15)$$

Довільну постійну C знаходимо з граничної умови, що на вході в конічну матрицю (при $r = r_n$) товщина стінки $s = s_0$. Тоді з рівняння (15) маємо:

$$\ln \frac{s}{s_0} = 2 \ln \frac{r_n}{r} + 3 \ln \frac{\ln \frac{r}{r_o} + \frac{p}{\beta\sigma_s} + 2}{\ln \frac{r_n}{r_o} + \frac{p}{\beta\sigma_s} + 2}. \quad (16)$$

Для спрощення можна замінити в формулі (16) логарифми першими членами, які отримані розкладенням в ряд (типу $\ln x = x - 1$):

$$s = s_0 \left(2 \frac{r_n}{r} - 1 + \frac{3 \frac{r}{r_o} - 3 \frac{r_n}{r_o}}{\frac{r_n}{r_o} + 1 + \frac{p}{\beta\sigma_s}} \right). \quad (17)$$

Максимальну величину потовщення стінки після обтиску можна визначити при $r = r_o$.

Тепер вирішимо задачу з урахуванням тертя на конічній поверхні матриці. З рівняння (8) знаходимо:

$$r \frac{d\sigma_\rho}{dr} - \sigma_\rho \mu \cdot \operatorname{ctg} \alpha + \beta \sigma_s (1 + \mu \cdot \operatorname{ctg} \alpha) = 0. \quad (18)$$

Розділяємо змінні, після інтегрування отримуємо:

$$\frac{1}{\mu \cdot \operatorname{ctg} \alpha} \ln [\sigma_\rho \mu \cdot \operatorname{ctg} \alpha - \beta \sigma_s (1 + \mu \cdot \operatorname{ctg} \alpha)] = \ln(rC). \quad (19)$$

Або:

$$[\sigma_\rho \mu \cdot \operatorname{ctg} \alpha - \beta \sigma_s (1 + \mu \cdot \operatorname{ctg} \alpha)] = (rC)^{\mu \cdot \operatorname{ctg} \alpha}.$$

Довільну постійну C також знаходимо з граничної умови, що на торці обтиснутої частини (при $r = r_o$) напруження $\sigma_\rho = -p$. Після підстановки довільної постійної в (19) і проведення перетворень маємо:

$$\sigma_\rho = -\beta \sigma_s \left[\left(\frac{r}{r_o} \right)^{\mu \cdot \operatorname{ctg} \alpha} \left(\frac{p}{\beta \sigma_s} + \frac{1 + \mu \cdot \operatorname{ctg} \alpha}{\mu \cdot \operatorname{ctg} \alpha} \right) - \frac{1 + \mu \cdot \operatorname{ctg} \alpha}{\mu \cdot \operatorname{ctg} \alpha} \right]. \quad (20)$$

З умови пластичності (7) знаходимо вираз для напружень σ_θ :

$$\sigma_\theta = -\beta \sigma_s \left\{ \left[\left(\frac{r}{r_o} \right)^{\mu \cdot \operatorname{ctg} \alpha} \left(\frac{p}{\beta \sigma_s} + \frac{1 + \mu \cdot \operatorname{ctg} \alpha}{\mu \cdot \operatorname{ctg} \alpha} \right) - \frac{1 + \mu \cdot \operatorname{ctg} \alpha}{\mu \cdot \operatorname{ctg} \alpha} \right] + 1 \right\}. \quad (21)$$

Зробимо наступну заміну:

$$(r/r_o)^{\mu \cdot \operatorname{ctg} \alpha} = \exp[\mu \cdot \operatorname{ctg} \alpha \ln(r/r_o)] \approx 1 - \mu \cdot \operatorname{ctg} \alpha \ln(r_o/r).$$

Тоді вираз (20) після перетворень має вигляд:

$$\sigma_\rho = -\beta \sigma_s \left[\frac{p}{\beta \sigma_s} - \mu \cdot \operatorname{ctg} \alpha \ln r_o/r \left(\frac{p}{\beta \sigma_s} + 1 \right) - \ln r_o/r \right]. \quad (22)$$

Тепер можна визначити зусилля обтиску P_D (див. рис. 1):

$$P_D = 2 \cdot \pi \cdot s_0 \cdot r_n \cdot |\sigma_\rho| / \cos \alpha. \quad (23)$$

В формулу (23) необхідно підставити напруження σ_ρ з (22) при $r = r_n$, яке виникає в заготовці на вході в конус матриці. Тоді кінцевий вираз для знаходження зусилля має вигляд:

$$P_D = 6,28 \cdot s_0 r_n \beta \sigma_s \left[\left[\left(\frac{p}{\beta \sigma_s} - \mu \cdot \operatorname{ctg} \alpha \ln r_o/r_n \right) \left(\frac{p}{\beta \sigma_s} + 1 \right) - \ln r_o/r_n \right] / \cos \alpha \right]. \quad (24)$$

Розглядаючи формулу (24) можна замітити, що зі збільшенням кута α конусу матриці окремі складові P_D збільшуються, а другі зменшуються. Можна передбачити, що при деяких значеннях кута α зусилля обтиску буде мінімальним.

Мінімізуємо вираз (24) по α : $\frac{\partial P_D}{\partial \alpha} = 0$.

Після перетворень можемо знайти вираз для знаходження оптимального кута α_{opt} , який забезпечує мінімальне зусилля обтиску з протитиском:

$$ctg \alpha_{opt} = \sqrt[3]{\left(\ln \frac{r_o}{r_n} - \frac{p}{\beta \sigma_s} \right) \left[\mu \left(\frac{p}{\beta \sigma_s} \ln \frac{r_o}{r_n} + \ln \frac{r_o}{r_n} \right) \right]}.$$

При отриманні виразів для напружень і зусилля не враховано зміцнення металу при обтиску. Для врахування зміцнення використаємо відому апроксимацію дійсних напружень σ_s :

$$\sigma_s = \frac{\sigma_B}{1 - \psi_{ш}} \left(\frac{\psi}{\psi_{ш}} \right)^{\frac{\psi}{1 - \psi_{ш}}}, \quad (25)$$

де σ_B – межа міцності;

ψ – відносне потоншення;

$\psi_{ш}$ – відносне потоншення, яке відповідає моменту утворення шийки на зразку.

Визначимо середнє значення дійсного напруження σ_s^{cp} . В якості деформації ψ при обтиску, беремо середнє значення довжин кола заготовки до і після обтиску (див. рис. 1):

$$\psi^{cp} = \frac{2\pi \cdot r_n - 2\pi \cdot r_o}{2 \cdot 2\pi \cdot r_n} = \frac{r_n - r_o}{2r_n}. \quad (26)$$

Тоді середнє значення дійсного напруження σ_s^{cp} , має вигляд:

$$\sigma_s^{cp} = \frac{\sigma_B}{1 - \psi_{ш}} \left(\frac{r_n - r_o}{2r_n \psi_{ш}} \right)^{\frac{\psi_{ш}}{1 - \psi_{ш}}}. \quad (27)$$

З урахуванням, що для даної задачі коефіцієнт Луде $\beta = 1,15$, то формула для визначення максимального зусилля обтиску в конічній матриці при формоутворенні зі зміцненням з урахуванням виразу (27) буде мати вигляд:

$$P_d = 7,22 \cdot s_0 \cdot r_n \frac{\sigma_B}{1 - \psi_{ш}} \left(\frac{r_n - r_o}{2r_n \psi_{ш}} \right)^{\frac{\psi_{ш}}{1 - \psi_{ш}}} \left[\left(\frac{p}{\beta \sigma_s} - \mu \cdot ctg \alpha \ln r_o / r_n \right) \left(\frac{p}{\beta \sigma_s} + 1 \right) - \ln r_o / r_n \right] / \cos \alpha. \quad (28)$$

Для перевірки адекватності отриманих рішень проведений чисельний експеримент з використанням методу скінченних елементів (МСЕ). Обтиску з диференційованим протитиском в конічній матриці з кутом конусу 20 градусів підлягала заготовка зовнішнім діаметром 63 міліметри (мм) і товщиною стінки 1,5 мм із маловуглецевої сталі. Заготовка, яка отримана моделюванням, зображена на рис. 4. На рис. 5 наведені графіки залежності зусилля деформування від переміщення деформуючого інструменту які отримані МСЕ і інженерним методом (ІМ) по формулах (22) і (28). Розбіжність результатів по зусиллю досягає 15 %, що пов'язано з більш чітким врахуванням тертя і зміцненням металу, що деформується, при розрахунках МСЕ. На рис. 6 приведені розміри стінки здеформованої заготовки, які визначені МСЕ (чисельник) та ІМ (знаменник).

Рис. 4. Здеформована заготовка

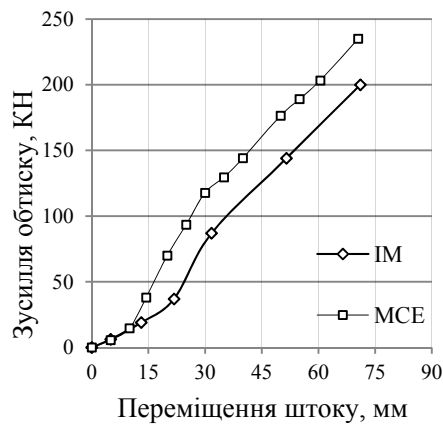

Рис. 5. Залежність зусилля обтиску від переміщення штоку

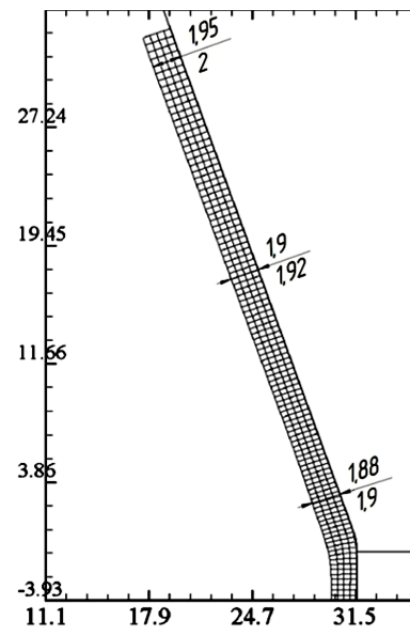

Рис. 6. Розміри стінки після обтиску

ВИСНОВКИ

Інженерним методом проведений теоретичний аналіз обтиску в конічній матриці при дії диференційованого протитиску на внутрішню стінку заготовки, який забезпечує вірогідність втрати стійкості стінок заготовки при формоутворенні. З урахуванням тертя і зміцнення металу, що деформується, отримані аналітичні залежності для визначення зусилля обтиску, величину потовщення стінки zdeформованої заготовки, а також для визначення оптимального кута конусу матриці, який забезпечує мінімальне зусилля обтиску. Проведено порівняння результатів, що визначені інженерним методом з даними чисельного експерименту, який проведений методом скінчених елементів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Романовский В. П. *Справочник по холодной штамповке* / В. П. Романовский. – 6-е изд., перераб. и доп. – Л.: Машиностроение, Ленингр. отд-ние, 1979. – 520 с.
2. *Ковка и штамповка: справочник. В 4 т. Т. 4. Листовая штамповка* / под ред. А. Д. Матвеева; ред. совет: Е. И. Семенов (пред.) и др. – М.: Машиностроение, 1985–1987. – 544 с.
3. Попов Е. А. *Основы теории листовой штамповки: учебное пособие для вузов* / Е. А. Попов. – Изд. 2-е, перераб. и доп. – М.: Машиностроение, 1977. – 278 с.
4. Аверкиев Ю. А. *Холодная штамповка* / Ю. А. Аверкиев. – Изд-во Ростовского университета, 1984. – 288 с.
5. Калюжний О. В. Аналіз силових режимів та якості виробів при обтиску трубчатих заготовок в конічній матриці / О. В. Калюжний // *Вісник НТУУ «КПІ»*. – 2011. – Вип. 62. – С. 63–67. – (Серія «Машинобудування»).
6. Пат. України № 59190: МПК В21В26/02. Спосіб обтиску горловини типу балон / Калюжний В. Л., Калюжний О. В., Піманов В. В., Паляничко Є. М.; заявник і патентовласник НТУУ «КПІ». – Опубл. 10.05.2011, Бюл. № 9.
7. Калюжний О. В. Порівняльний аналіз традиційного обтиску та обтиску заготовок з диференційованим протитиском / О. В. Калюжний // *НТУ «ХПІ»*. – 2011. – № 46. – С. 27–34.

Калюжний О. В. – канд. техн. наук, ст. викладач НТУУ «КПІ».

НТУУ «КПІ» – Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут», м. Київ.

E-mail: av-k@ukr.net

Стаття надійшла до редакції 14.03.2012 р.